

ГЛОБАЛЬНА ПОЛІТИЧНА ЕКОНОМІЯ ТА ГЕОКУЛЬТУРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

УДК 323.10

Власенко Т. Т.

Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С.Сковороди

УКРАЇНА ЯК ОБ'ЄКТ І СУБ'ЄКТ ГЕОПОЛІТИКИ: ПРОБЛЕМИ ВИБОРУ

Розглядаються як внутрішні, так і зовнішні чинники кризової ситуації в Україні. Аналізується геополітична ситуація в світі, тенденції і прогнози розвитку світової системи та її вплив на розв'язання кризи в українському суспільстві, а також можливі моделі розвитку України. Серед внутрішніх причин основна увага приділяється використанню мовно-культурного фактора для формування універсальних концептуальних опозицій політичного дискурсу в Україні.

Ключові слова: ідентифікація, інформаційна війна, геополітика, криза

Власенко Т. Т.

УКРАИНА КАК ОБЪЕКТ И СУБЪЕКТ ГЕОПОЛИТИКИ: ПРОБЛЕМЫ ВЫБОРА

Рассматриваются как внутренние, так и внешние причины кризисной ситуации в Украине. Анализируется геополитическая ситуация в мире, тенденции и прогнозы развития мировой системы и ее влияние на разрешения кризиса в украинском обществе, а также возможные модели развития Украины. Среди внутренних причин основное внимание уделяется языковому и культурному фактору формирования универсальных концептуальных оппозиций политического дискурса в Украине.

Ключевые слова: идентификация, информационная война, геополитики, кризис

Vlasenko T.

UKRAINE AS OBJECT AND SUBJECT OF GEOPOLITICS: THE PROBLEM OF CHOICE

We consider both internal and external causes of the crisis in Ukraine. The author analyzes geopolitical situation in the world, trends and forecasts for the world system and its impact on the solution to the crisis in the Ukrainian society. Considers possible models of development of Ukraine. Among the internal causes focuses on the language and cultural factors forming the universal conceptual oppositions political discourse in Ukraine.

Key words: crisis, geopolitics, identification, information warfare

Кризова ситуація з особливою гостротою ставить питання пошуку першопричин, механізмів розвитку й шляхів виходу з неї. Суспільний запит на зміну системи влади в Україні, військове протистояння у Донбаському регіоні вимагає наразі об'єктивних оцінок і швидких дій з регулювання і вирішення нагальних проблем. Ситуацію логічно досліджувати як шляхом пошуку

внутрішніх ресурсів її вирішення, так і в контексті дослідження геополітичної ситуації у світі. Остання є тим каузальним алгоритмом, який суттєво впливає на перебіг останніх подій в Україні. Так, геополітична система світу, яка довгі роки базувалася на двополярності (СРСР з країнами Варшавського Договору і США в альянсі з союзниками по НАТО) та усталених нормах міжнародних відносин і територіальної непорушності кордонів, водночас була зруйнована розпадом СРСР, падінням східноєвропейських комуністичних режимів, подальшим ослабленням ролі США як

основного світового гравця і появою нових претендентів на цю роль. Самі ж принципи міжнародних відносин, нового світового порядку світовою спільнотою практично не обговорювалися. Маючи претензію на лідерство, основні гравці в цей час займалися проблемами економіки (Китай), об'єднанням своєї території (Німеччина), виживанням (Росія), проблемою відновлення світового лідерства (США).

У той же час сценарії і прогнози розвитку сучасного світу, визначені І. Валерстайном, констатують, що світова система вступає в період реконфігурації основних „Great Powers”. Відбувається крах моделі структуризації міжнародного порядку на основі післявоєнних „принципів ООН”. Нові гравці ставлять під сумнів легітимність існуючого міжнародного порядку. Прогнози розвитку світової системи свідчать про зміну конфігурації основних сил, консолідацію нових альянсів у період 2000-2025/30 рр. Прогнозується, що Північна і Південна Америка, Китай, Південно-Східна Азія і Тихоокеанський регіон ввійдуть до складу японсько-американської зони, Центральна і Східна Європа, Росія, Близький Схід, Африка та Індія – в зону європейську. В цих умовах зростає важливість вибору оптимальних методів інтеграції для Китаю і Росії [1, с.247-248]. Стосовно останньої залишається вірогідність надання їй ролі особливого „союзника з обмеженою відповідальністю”, що означає повернення їй традиційної воєнно-поліцейської функції підтримання порядку переважно в східноєвропейських республіках СНД, Закавказзя, Центральної Азії тощо [1, с.259]. Сьогодні Україна, що територіально, ментально, світоглядно, економічно знаходиться між Заходом і Сходом, Європою та Росією, стала своє рідною „козирною картою”, яку прагнуть мати у своїх руках основні світові гравці як додатковий шанс у позиційній боротьбі за лідерство. І в цьому контексті виникає проблема визначення місця України. Так, О.Фісун пропонує різні можливі сценарії розвитку України у 2000-2025/30 рр., а саме: „польську”, „білоруську”, „швейцарську”, „індійську”, „японську”, „фінську” моделі [1, с. 260].

Практично весь період незалежності українська держава використовувала, на нашу думку, алгоритм розвитку „швейцарської моделі” – балансування між двома системами безпеки в якості держави, що принципово проводить політику неприєднання і відмовляється від ролі активного геострате-

гічного гравця. Сьогодні Україна озвучує прагнення до реалізації по суті „польської моделі”, а саме наголошує на бажанні входження в євроатлантичну підсистему безпеки та європейську геоекономічну групу, підписавши Угоду про коаліцію з Європейським Союзом, приймаючи закони, які би легітимізували цей процес, ставлячи питання про зняття позаблокового статусу і входження до НАТО. З іншого боку, дії Росії з ескалації військового протистояння, збереження напруженості свідчать про її бажання бачити Україну в якості „білоруської моделі”, а саме входження її в євразійсько-російську підсистему безпеки під геополітичним і геоекономічним протекторатом Росії. „Японська модель” (геостратегічний протекторат США) і „фінська модель” (геостратегічний протекторат Росії) над Україною можливі лише за умови згоди між США і Росією, що на сьогодні, з огляду на політику Росії, маловірогідно, це ж стосується „індійської моделі” (розвиток власної системи воєнно-політичних союзів і перетворення в активного геостратегічного гравця). Так, США і ЄС посилюють санкції щодо Росії (примушення до миру), натомість остання сприяє ескалації конфлікту, підтримуючи сепаратистів. Тому успішність курсу до „польської моделі”, як найбільш бажаної для України, залежить не стільки від України, скільки від співвідношення сил основних світових гравців.

Однак це не дає українській владі права на пасивність, вона повинна бути активною в цьому процесі. Сьогоднішня ситуація в самій Україні спровокована насамперед колишньою владою, яка останні роки пропагувала європейський вектор розвитку, а потім несподівано відмовилася від нього, не підписавши Угоду про асоціацію з Європейським Союзом, чим викликала спротив значної частини українського суспільства (Майдан-2013). Цим був започаткований процес зміни влади (вибори Президента України, парламентські і майбутні місцеві вибори), прийняття законів, спрямованих на очищення і переформатування влади та ін. Однак ці процеси відбуваються на фоні збройного протистояння, нелегітимних виборів у Криму і на Донбасі. Ввівши свої війська на територію України, Росія здійснила окупацію і анексію Криму, продовжує підтримувати сепаратистів на Донбасі. До цього можна додати інформаційну війну/пропаганду російських ЗМК на фоні практичного вакууму адекватної

державної інформаційної політики України, що значно ускладнює ситуацію.

Свого часу українські соціологи Є. Головаха і Н. Паніна звертали увагу та те, що на Заході консолідація відбувається за формулою подалі від Росії, в Європу, на Сході ця історична пам'ять орієнтована на зв'язок з Росією [2, с.50]. Відповідні дискурсивні практики, вибудовані на універсальних концептуальних опозиціях „я-ти”, „ми-вони”, „свій-чужий”, „друг-ворог” реалізувалися у відповідних симулякрах: українці 1, 2, 3 сорту, „фашисти”, „бандерівці”, „Правий Сектор”, „укропи”, „ватники”, тощо. Ці опозиції, будучи необхідною умовою процесу ідентифікації, в українському соціумі виконують функцію негативної, інтолерантної сегментації українського суспільства. Основою для об'єднання у ворожі соціальні (електоральні) групи (табори) стали мовні та культурні відмінності, ціннісні орієнтації „Схід (Росія) – Захід (ЄС)”, а часто і протилежна оцінка недавнього історичного минулого (наприклад, статус воїнів ОУН-УПА). Це сприяло формуванню у значної частини населення Криму і Донбасу ідентифікації, орієнтованої на східного сусіда.

Досліджуючи різноманітність українського суспільства, логічно звернутися до концепції розламів (cleavage). Класична модель розламів була розроблена С.Ліпсетом і С.Рокканом і в подальшому доопрацьована та доповнена рядом авторів (А.Цукерман, К.Лосон, С.Бартоліні, П.Маєр, Д.Рее, М.Тейлор, О.Кнутсен, Е.Скарброу, Р.Стубагер, А.Скее, Г.Тока, Р.Далтон, А.Лайпхарт). У цьому питанні ми поділяємо думку вітчизняного науковця О.Одушкіна, який застосовуючи термін „розлам” до аналізу української ситуації вважає, що ще передчасно класифікувати перехід соціальних поділів у політичну сферу як наявність „розламів” [3, с.36]. Натомість видається цілком слушною думка про існування в українському суспільстві іншого впливового фактора, який обумовлює світоглядні орієнтації населення у різних областях України. Вплив цього фактора не є домінуючим, однак він часто використовується політиками, насамперед, у виборчих кампаніях, набуваючи в цьому процесі вирішального значення. Дискурс нетерпимості і протистояння продукується політиками, політтехнологами, засобами масової інформації. Символізація політичного процесу зумовлює активне використання останніх як ефективних трансляторів

агресивної політичної риторики і політичної реклами. Парламентські дебати і депутатські „баталії”, виступи політиків у ток-шоу, вербалізація політичних симпатій/антипатій українських користувачів інтернет-ресурсів (часто з використанням ненормативної лексики) формують відповідний політичний дискурс. За відсутності об'єднувальної ідеології/ідеї консолідація політичними елітами в окремі електоральні сегменти українських виборців відбувається завдяки інтолерантним дискурсам (ворожості, несприйняття політичних поглядів іншого, нетерпимості до інших цінностей). Вони стали зручною заміною/підміною артикуляції інтересів соціальних груп за відсутності чіткої стратегії розвитку України у конкуруючих еліт. Наявною стає поляризація, за якої обидві сторони розглядають своїх політичних противників не як легітимних конкурентів, які мають підтримку значної частини українського електорату, а як ворога, у боротьбі проти якого дозволені будь-які методи і засоби. Все це на певному етапі сприяло створенню „електорального розколу” в українському суспільстві і загрожує цілісності держави.

Відмінності, якими вмело й цинічно маніпулювали, привели до сьогоднішнього протистояння в Україні. Так, протягом всього періоду незалежної України різні політичні сили акцентували, гіперболізували, маніпулювали цими відмінностями, поступово створюючи образ ворога, який є ефективним інструментом мобілізації громадян. Аналізуючи протистояння на Донбасі і проблему визначення „ворога” для прихильників ДНР і ЛНР, доречно згадати дану С. Жижекком характеристику фашистської ідеології, яка користується хибним визначенням антагонізму і ворога: класова боротьба замінюється боротьбою з євреями. Її цинізм в тому, що практично неможливо просвітити робітника, який звинувачує євреїв у своїх стражданнях і пояснити йому, що єврей хибний ворог, який нав'язаний йому істинним ворогом (правлячим класом) [4]. Використовуючи цей алгоритм додамо, що практично неможливо сьогодні переконати значну частину населення Донбасу, відформатовану пропагандою російських ЗМК, що київська влада („хунта”), „правий сектор”, „бандерівці”, „українська армія” не є ворогами жителів Донбаського регіону. Символічний простір сформований в універсальних концептуальних опозиціях, якими все частіше стають ідеологічні

симулякри, структурує відповідне політичне поле української політики.

Якщо говорити про сучасне „глобальне” суспільство, то „щасливі 90-і”, які ознаменувалися руйнацією стін, як бетонних, так і світоглядних: Берлінської стіни, „залізної” завіси та ін. не засвідчили перемогу ліберальної демократії, тому що 11 вересня 2001 року починається новий відлік часу, який започаткував закладення фундаментів і побудову нових стін: між Ізраїлем і Палестиною, США і Мексикою, пропозиції звести стіну між Марокко і Іспанією (2005) [5]. У цьому ж контексті насильство в Парижі, Оссуру Wall-street, посилення Європою антиімміграційних заходів (на противагу „вільному” обороту „речей” (товарів) посилюється контроль за оборотом „людей”). Сьогодні виникла нагальна необхідність побудови стіни/кордону між Росією і Україною. Разом із цим існує світоглядна стіна між певною частиною населення Донецької і Луганської областей і переважною частиною України.

Відсутність об’єднувальної конструктивної ідеї/ідеології, стратегії розвитку, використання країни як території з робочою силою для збагачення окремих груп значною мірою зумовили ту критичну ситуацію, яку спостерігаємо в Україні. Труднощі у вирішенні ситуації в Україні, зокрема, в Донбасі, а також визначення оптимальної моделі розвитку певною мірою зумовлені тим, що С. Жижек визначив як основний тупик суспільства ризику, а Україна, на жаль, сьогодні як ніколи, відповідає цьому визначенню, – в розриві між знанням і рішенням: немає нікого, хто дійсно знає, що робити, ситуація в своїй основі може бути такою, що не можна вирішити, але тим не менш необхідно приймати рішення. Ми повинні приймати доленосні рішення, але ми не маємо достатніх для цього знань. Свобода рішення, якою користується суб’єкт у суспільстві ризику, це свобода людини, яка вимушена приймати постійно рішення без будь-якої уяви про їх наслідки. Тому відсутня будь-яка гарантія, що демократична політизація важливих рішень, активна

участь численних зацікавлених людей обов’язково покращить якість і точність рішень і тим самим дійсно знизить ризики [4].

Першочергові кроки, які декларує українська влада, а саме: децентралізація влади як передача на рівень місцевого самоврядування не тільки коштів, а й відповідальності за їх використання в інтересах місцевої громади, децентралізація як база для формування громадянського суспільства, створення державницького інформаційного продукту, судова, конституційна реформи, etc. Сьогодні це проблеми не тільки успішного розвитку країни, але й існування самої української держави. Україна повинна чітко визначитися з проблемою позаблокового статусу, євроатлантичної інтеграції і не тільки усвідомити свій вектор розвитку, не тільки декларувати, а й утілювати його в життя. Перестати бути пасивним об’єктом і стати активним суб’єктом геополітики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фисун А. Демократия, неопатримониализм и глобальные трансформации: Монография / А. Фисун. – Харьков: Константа, 2006. – 352 с.
2. Головаха Є. Основні етапи і тенденції трансформації українського суспільства: від перебудови до помаранчевої революції / Є. Головаха, Н. Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – №3. – С. 32-51.
3. Одушкін О. Головні теорії „розламів” та їх застосування до української ситуації / О. Одушкін // Вибори та демократія. – 2007. – №1. – С. 33-39.
4. Жижек С. Размышления в красном цвете: коммунистический взгляд на кризис и сопутствующие предметы [Електронний ресурс] / С. Жижек. – М.: Изд-во „Европа”, 2011. – 476 с. – Режим доступу: http://aleksandr-kommari.narod.ru/zhizhek_razmyshlenija.htm
5. Жижек С. Некоторые политически некорректные размышления о насилии во Франции и не только [Електронний ресурс] / С. Жижек // Логос. – 2006. – №2. – Режим доступу: <http://magazines.russ.ru/logos/2006/2/zh1.html>